

พัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ ช่วง พ.ศ. 2560-2567¹

วุฒิพล วุฒิวรพงศ์² และกิงกัญญา จงสุขไกล³

ได้รับบทความ: 1 กันยายน 2562

แก้ไขบทความแล้วเสร็จ: 7 พฤศจิกายน 2562

ตอบรับตีพิมพ์: 8 พฤศจิกายน 2562

เผยแพร่: 27 ธันวาคม 2562

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ ช่วง พ.ศ.2557-2560 ซึ่งเป็นช่วงนับตั้งแต่การเกิดรัฐประหารในประเทศไทย ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ โดยเฝ้าดูปรากฏการณ์ของการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ในแต่ละแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ในห้วงเวลาดังกล่าว ทั้งแพลตฟอร์มหลักและแพลตฟอร์มรอง

ผลการศึกษาพบว่า กรณีแพลตฟอร์มหลัก เฟซบุ๊กเป็นช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองที่สามารถรองรับกระแสความสนใจทางสังคมและการเมืองของผู้คนในสังคมไทยอย่างมาก ยุทูป มีจุดเด่นในการอธิบายด้วยภาพและเสียงที่ไม่ต้องผ่านการอ่าน ทำให้เข้าถึงผู้ใช้ผู้รับชมจำนวนมาก กรณีแพลตฟอร์มรอง ทวิตเตอร์ มีความสำคัญต่อการเมืองไทยในฐานะที่นักการเมืองไทยรุ่นใหม่เคยใช้และเป็นที่ยอมรับในหมู่วัยรุ่นในปัจจุบัน ส่วนอินสตาแกรมได้เติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมี “แฮชแท็ก” หรือคำสำคัญ เพื่อแสดงเสียงสนับสนุนและเจตนาพร้อมกัน ส่วนไลน์ (Line) ซึ่งเป็นการสื่อสารจากผู้ใช้

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง “เมื่อฟ้าสีทองฟ่องอำไพ: การศึกษามโนทัศน์เรื่องอิสสระเสรีและความเสมอภาคกับการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมหลักในสังคมไทย” โดยได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

² ดร., อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผู้นิพนธ์ประสานงาน
อีเมล: dr.wutthipol@gmail.com

³ ดร.นักวิจัย, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อีเมล: kingupdate@yahoo.com

ผู้ใช้นั้น ได้รับความนิยมมากขึ้นเมื่อมีการควบคุมเนื้อหาเกี่ยวกับพื้นที่เฟซบุ๊กที่ทำให้การแบ่งปันส่งต่อกลายเป็นความผิดและสามารถถูกดำเนินคดีได้ ส่งผลให้การแสดงความคิดเห็นและเนื้อหาทางการเมืองอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาบนเฟซบุ๊กของผู้ใช้งานในประเทศไทยเป็นไปได้น้อยลง นำไปสู่การเติบโตของโปรแกรมสนทนา (Instant Messenger) แบบกลุ่มปิด (Private Group) รวมถึงการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้งานเพื่อซ่อนการเข้าถึงจากสาธารณะ (Privacy Setting) และการปิดบังอัตลักษณ์ของตนเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกสอดส่องและการถูกตรวจสอบ

คำสำคัญ: การเมืองออนไลน์/ สื่อสังคมออนไลน์

THE EVOLUTION OF ONLINE POLITICS IN SOCIAL MEDIA DURING 2014-2017¹

Wutthipol Wutthiworapong² and Kingkan Jongsukklai³

Received: September 1, 2019

Revised: November 7, 2019

Accepted: November 8, 2019

Available Online: December 27, 2019

ABSTRACT

This research studied the evolution of online politics in social media under Thai military rule during 2014-2017, through related documentaries, and observation of political interaction in major social media platforms, and emerging platforms, as the phenomenon progressed.

The research found that Facebook, as a major platform, had gathered much of social and political attention in Thai society, while YouTube had gained increasing popularity with multimedia contents that ease literacy limitation. Twitter is a fast-growing emerging platform employed by leading politicians to reach new generations, while Instagram gradually grows through series of popular “hashtags” or keywords to demonstrate common causes. LINE is another growing platform, as major platforms has been subjected with tighter control and series of

¹ This article is a part of the project “When the Golden Sky Shines Bright: The Studies of Perspectives on Freedom and Equality under Core-Values Transformation in Thai Society,” granted by the Thailand Research Fund (TRF)

² Dr., Lecturer of Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University
Corresponding author

E-mail: dr.wutthipol@gmail.com

³ Dr., Researcher, Social Research Institute, Chulalongkorn University
E-mail: kingupdate@yahoo.com

prosecutions. Thai political talks had been driven to covert communication in direct-messenger and closed-group communication, with careful privacy setup and avatars to disguise their identities from strict state surveillance.

KEYWORDS: Online Politics/ Social Media

บทนำ

สังคมในยุคนี้เป็นสังคมยุคดิจิทัลที่สื่อและเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต โลกถูกย่อให้เล็กลงด้วยเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสาร การสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ เป็นได้ อย่างสะดวกและรวดเร็ว รวมทั้งการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองของผู้คนในสังคม ในระบอบเสรีประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับเสียงของประชาชนในฐานะเสียงสวรรค์ (Vox Populi, Vox Dei) ได้ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองบนท้องถนนของเมืองใหญ่หลายเมืองทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย

ในทางการเมืองร่วมสมัย เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมมวลชนพาระบอบประชาธิปไตยดำเนินมาสู่การเมืองแบบมวลชน (Mass Politics) ของสังคม ข้อมูลข่าวสารและสังคมเครือข่ายร่วมสมัย ช่องทางการสื่อสาร ต่อสู้และส่งอิทธิพลของอำนาจภายใต้กฎกติกาและสภาพแวดล้อมของสังคมสมัยใหม่จึงขยายตัวไปสู่พรมแดนของโลกไซเบอร์ (Cyber World) อันเป็นพื้นที่ทางสังคมของยุคสมัย แทนที่การพบปะ ชุมนุมเสวนาภายใต้สถานที่และเวลาเดียวกันด้วยตัวตนที่แท้จริง แต่สำหรับในโลกไซเบอร์ การเข้าสังคม การชุมนุม การพบปะและการแลกเปลี่ยนความเห็น ไม่ถูกจำกัดด้วยเวลาและสถานที่อีกต่อไป แต่เป็นสังคมออนไลน์ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นตามสภาวะของสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information Society) บนพื้นที่ไซเบอร์ (Cyberspace) ได้เปิดช่องทางให้ผู้คนที่มีความเห็นร่วมกันได้ออกมาสะท้อนทิศทางร่วมกันในการแสดงตัวตน และสะท้อนความคาดหวังต่ออุดมมุ่งหมายของสังคมผ่าน “สื่อสังคมออนไลน์” (Social Media) ซึ่งจัดจำแนกรวมกลุ่มความหลากหลายให้เชื่อมต่อเข้าหากันได้ตามรสนิยม และพฤติกรรมการใช้งานเนื้อหาที่ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เอง (User-Generated Content หรือ UGC) บนฐานราก (Platform) ของเทคโนโลยีสารสนเทศเครือข่าย การสื่อสารสมัยใหม่ (Communication Network) ความเป็นเครือข่าย (Network) คือ โครงสร้างสำคัญของสังคมที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้บริโภคข้อมูล (Castells, 2000) ความเปลี่ยนแปลงในการสื่อสารทางการเมืองออนไลน์ไปจนถึงการปรับเปลี่ยนตัวตนและความสัมพันธ์รอบตัวของผู้คนในสังคม

กรณีประเทศไทย นับตั้งแต่เกิดการรัฐประหารปี 2557 สื่อต่าง ๆ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางความคิดภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่ร้อนแรง จนนำไปสู่การควบคุมและจัดการสื่อของทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชน ส่งผลให้ “แพลตฟอร์ม” (Platform) หรือช่องทางในการแสดงออกความคิดเห็นทางการเมืองใน

สื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) ยูทูบ (YouTube) รวมทั้งกระดานข่าวสาธารณะ “ห้องราชดำเนิน” ในเว็บไซต์ไทยพับลิก.คอม ซึ่งเป็นเว็บบอร์ดของไทยที่มีชื่อเสียงมานาน ได้กลายเป็นช่องทางสำคัญในการนำเสนอข้อมูลตามความเชื่อและการแสดงออกซึ่งความเห็นทางการเมือง บทความนี้จะจึงพยายามจะศึกษาพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกของความคิดเห็นทางการเมืองในสื่อออนไลน์หรือช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในโลกไซเบอร์ในประเทศไทย ในช่วง พ.ศ. 2557-2560 เพื่อทำความเข้าใจ และอธิบายพัฒนาการของชุมชนออนไลน์ในฐานะแพลตฟอร์มการสื่อสารร่วมสมัย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ ช่วง พ.ศ. 2557-2560

นิยามศัพท์เฉพาะ

แพลตฟอร์มชุมชนออนไลน์ หมายถึง สื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีบันทึกสะท้อนความคิดและประสบการณ์บนอินเทอร์เน็ตในรูปแบบของสื่อใหม่ (New Media) ประกอบด้วยบล็อก (Blogs) และกระดานข่าว (Bulletin Boards) Facebook หรือ YouTube และตลอดจนเว็บบอร์ด (WebBoard) และกระดานข่าวสาธารณะอย่าง “พันทิพดอทคอม”

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้คนใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบทำให้การสื่อสารข้อมูลด้วยรูปแบบเดิมไม่สามารถรองรับความต้องการด้านการสื่อสารข้อมูลในได้อีกต่อไป สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นหนึ่งในทางเลือกของการสื่อสารข้อมูลในรูปแบบที่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องที่มีรูปแบบหลากหลาย เหมาะสมสำหรับผู้คนในโลกปัจจุบันและโลกอนาคต (พิชิต วิจิตรบุญยรักษ์, 2554)

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์

สังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปมากนับตั้งแต่สื่อออนไลน์มีความเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันการติดต่อสื่อสารไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้า แต่สามารถสื่อสารได้ง่ายขึ้น ทุกที่ ทุกเวลา โดยใช้สื่อออนไลน์เป็นเครื่องมือหลัก

พิชิต วิจิตรบุญรักษ์ (2554) กล่าวว่า สื่อสังคมออนไลน์ คือสื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสาร ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์ โดยสามารถติดต่อระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยกันเอง ซึ่งสามารถแบ่งสื่อสังคมออนไลน์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ คือ บล็อก (Blogging) ทวิตเตอร์ (Twitter) และไมโครบล็อก (Twitter and Micro Blogging) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) และการแบ่งปันสื่อทางออนไลน์ (Media Sharing)

แนวคิดเรื่อง (Social Network) หรือ เครือข่ายสังคมออนไลน์ มักปรากฏให้เห็นในลักษณะของการนำมาใช้เพื่อดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีตัวบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันเป็นเครือข่าย เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกัน แลกเปลี่ยนแบ่งปันทรัพยากร ข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ แต่ปัจจุบันคำว่า (Social Network) จะหมายถึงระบบเครือข่ายบนโลกออนไลน์ หรือการติดต่อสื่อสารถึงกันผ่านอินเทอร์เน็ต เป็นโครงสร้างสังคมที่ประกอบด้วยโหนด (Node) ต่าง ๆ เชื่อมต่อกัน ซึ่งแต่ละโหนดที่เชื่อมโยงกันก็อาจมีความสัมพันธ์กับโหนดอื่น ๆ ด้วย โดยอาจมีระดับของความสัมพันธ์กัน มีความซับซ้อน และมีเป้าหมายที่มนุษย์สามารถเชื่อมโยงถึงกัน ทำความรู้จักกัน สื่อสารถึงกันได้ ผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งหากเป็นเว็บไซต์ที่เรียกว่าเป็นเว็บ Social Network ก็คือเว็บไซต์ที่เชื่อมโยงผู้คนไว้ด้วยกัน โดยเว็บไซต์เหล่านี้จะมีพื้นที่ให้ผู้คนเข้ามารู้จักกัน มีการให้พื้นที่ บริการเครื่องมือต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการสร้างเครือข่าย สร้างเนื้อหาตามความสนใจของผู้ใช้ ปัจจุบันมีเว็บไซต์ประเภท Social Network เกิดขึ้นจำนวนมาก ทั้งที่มีเป้าหมายเชิงพาณิชย์ และไม่แสวงหากำไร เช่น Facebook LinkedIn Twitter YouTube Google+ Pinterest Instagram Flickr MySpace ซึ่งนอกจากจะใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อความบันเทิง และประโยชน์เพื่อการศึกษาแล้ว ยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่น่ามาใช้ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและการต่อสู้ทางความคิดทางการเมือง

ประโยชน์ของ Social Networks เครือข่ายสังคมออนไลน์

1. สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ในสิ่งที่สนใจร่วมกันได้
2. เป็นคลังข้อมูลความรู้ขนาดย่อมเพราะเราสามารถเสนอและแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้ หรือตั้งคำถามในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลอื่นที่สนใจ หรือมีคำตอบได้ช่วยกันตอบ
3. ประหยัดค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารกับคนอื่นได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว
4. เป็นสื่อในการนำเสนอผลงานของตัวเอง เช่น งานเขียน รูปภาพ วิดีโอต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อื่นได้เข้ามารับชมและแสดงความคิดเห็น
5. ใช้เป็นสื่อในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ หรือบริการลูกค้าสำหรับบริษัทและองค์กรต่าง ๆ ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้ลูกค้า
6. คลายเครียดได้สำหรับผู้ใช้ที่ต้องการหาเพื่อนคุยเล่นเพื่อความผ่อนคลาย
7. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจากเพื่อนสู่เพื่อนได้

อย่างไรก็ตาม Social Networking อาจมีข้อเสียต่อผู้ใช้งานบางประการ เช่น เว็บไซต์ให้บริการบางแห่งอาจเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของผู้ใช้งานมากเกินไป หากผู้ใช้ขาดความระมัดระวังในการกรอกข้อมูล อาจถูกผู้ไม่หวังดีนำไปใช้ในทางเสียหาย หรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคลได้ รวมทั้งทำให้เสียเวลาถ้าใช้งานอย่างไร้ประโยชน์

ส่วนการแบ่งปันทางออนไลน์ (Media Sharing) หมายถึงผู้ใช้สามารถอัปโหลด (Upload) ไฟล์สื่อผสม (Multimedia) ขึ้นสู่เว็บไซต์เพื่อแบ่งปันข้อมูลแก่ผู้ใช้ทั่วไป ซึ่งเว็บไซต์ประเภทนี้ที่ได้รับความนิยมมากคือ YouTube

Glen Lewis (Lewis, 2006) ได้ศึกษาการเมืองของสื่อและบริบทพัฒนาการทางการเมืองของไทยเปรียบเทียบกับกรณีของสิงคโปร์และมาเลเซีย ซึ่งสะท้อนภาพกระบวนการควบคุมของรัฐบนพลวัตของสังคมไทยที่เติบโตอย่างรวดเร็วเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ แม้จะไม่มีวิสัยทัศน์ที่ฉับไวเหมือนเพื่อนบ้านอย่างสิงคโปร์และมาเลเซีย แต่กระแสเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ก็ยังทำงานได้ดีในพื้นที่การสื่อสารอย่างอินเทอร์เน็ต ในขณะที่สื่อมวลชนและเนื้อหาแบบดั้งเดิมยังเป็นพื้นที่ที่ควบคุมของอำนาจรัฐอยู่เช่นเดิม ตามความพยายามในการก่อร่างสร้างตัวของประชากรอินเทอร์เน็ตยุคแรกๆ ของอินเทอร์เน็ตไทย ก็คล้ายดังเช่นในปัจจุบัน กล่าวคือเป็นไปเพื่อการเรียนรู้และสันทนการ ระยะเวลาเริ่มของพัฒนาการชีวิตทางอินเทอร์เน็ตของไทยในช่วงเริ่มต้นที่สะท้อนผ่านการสังเกตการณ์ของงานก่อนปีพ.ศ. 2549 ของ Lewis เป็นภาพของ

อินเทอร์เน็ตคาเฟ่ในเขตเมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยวเพื่อบริการนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และร้านเกมออนไลน์ที่เต็มไปด้วยเยาวชนวัยรุ่น เนื้อหาทางการเมืองบนเว็บไซต์สนุกดอทคอม (Sanook.com) และพันทิพ (Pantip.com) ยังมีคนเข้าถึงน้อยมาก ผู้คนยังไม่พึงพาข่าวจากพื้นที่สื่อออนไลน์และไม่ได้มีการรวมตัวกันเป็นสมาชิกชุมชนบนพื้นที่ออนไลน์อย่างทุกวันนี้ ปัจจุบันเป็นช่วงเวลาของการปรับตัวสู่ขาลงของสื่อยุคเก่า อย่างเช่นหนังสือพิมพ์ที่ได้ทยอยปิดตัวลงหลายฉบับ พื้นที่สื่อสารออนไลน์มีแต่จะยิ่งทวีความครอบคลุมและเข้าถึงผู้คนแทนที่มากขึ้น อย่างไรก็ตามทิศทางของการเมืองบนอินเทอร์เน็ตไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว ดังที่เคยเป็นความหวังของการเมืองจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน อำนาจและทุนร่วมสมัยก็เริ่มเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้ไม่แพ้กันไกลนัก ทั้งนี้ กล่าวได้ว่าในห้วงเวลาของความสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ การแสดงออกทางการเมืองในสื่อสังคมออนไลน์ของไทย จึงเป็นพัฒนาการที่อยู่ภายใต้บรรยากาศของของสังคมมวลชนบนพื้นฐานของเทคโนโลยีเสรีนิยมระดับโลกและความพยายามควบคุมและใช้ประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์

สมมติฐานเบื้องต้นในการวิจัย

บทความนี้มีสมมติฐานบนแนวคิดที่ว่าพลวัตของสังคมไทยร่วมสมัยในกระแสโลกาภิวัตน์ได้เปิดพื้นที่การสื่อสารและเชื่อมโยงผู้คนผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลอดภัยกว่าสำหรับประเด็นทางการเมืองร่วมสมัยจากความเป็นพื้นที่เสมือน (Virtual Space) ที่นอกจากจะลดการประจันหน้า (Confrontation) ในพื้นที่จริงแล้ว พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ยังช่วยให้การสื่อสารก้าวข้ามพันธิตจำกัดของเวลา ในการเข้าสู่การเข้าสู่สังคม สนทนา วิวาทะ หรือชุมนุมในเวลาจริงในสถานที่จริง เนื้อหาของการสื่อสารถูกเก็บไว้เผยแพร่ เปิดให้เข้าถึง ผลิตซ้ำ แนะนำให้ชมได้อย่างต่อเนื่องจากการเชื่อมต่อผ่านโครงข่ายอินเทอร์เน็ตไม่ว่าที่ไหนในโลก ความสำคัญของพื้นที่และเวลา (Space and Time) จึงมีน้อยลงในการเข้าสู่สังคมออนไลน์

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นการศึกษา ปรากฏการณ์ของการแสดงความเห็น ความเชื่อ ความหมาย สัญลักษณ์ เรื่องเล่า ปฏิสัมพันธ์และการโต้ตอบความเห็นของผู้คน ที่เกิดขึ้นผ่านพื้นที่อินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้มี

ข้อมูลเก็บบันทึกอยู่ตามเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสามารถอาจเข้าถึงได้โดยไม่มีการขัดขวาง หรือเป็นการรบกวนที่จะทำให้สภาพของปรากฏการณ์เหล่านั้นเปลี่ยนไป โดยผู้วิจัย ทำหน้าที่เฝ้าสังเกตการณ์เพื่อสำรวจและค้นหาลักษณะสำคัญที่ปรากฏในแต่ละแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2557-2560 ซึ่งเป็นช่วงเวลาในพื้นที่ “สังคมไทยออนไลน์” ในประเทศไทย มีการเติบโตอย่างก้าวกระโดด ตามข้อมูลทางสถิติพบว่าครัวเรือนในประเทศไทยที่มีการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 23.5 ในปี พ.ศ. 2556 เป็นร้อยละ 64.4 ในปี พ.ศ. 2560 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560)

การเข้าสู่พื้นที่วิจัยบนโลกไซเบอร์ผู้วิจัยทำการค้นหาด้วยเครื่องมือค้นหา (Search Engine) พื้นฐานอย่างกูเกิล (Google) เพื่อค้นหาและติดตามเรื่องราวบนสื่อสังคมออนไลน์หลักที่ได้รับความสนใจชม คลิกชอบหรือไม่ชอบ และมีการสนทนาโต้ตอบเป็นจำนวนมากกว่า 1,000 รายการ จะถูกจัดเป็นเนื้อหาที่ได้รับความนิยมมากที่สุดซึ่งเป็นจำนวนที่เพียงพอต่อการสะท้อนความเป็นกลุ่มก้อนทางความคิดได้ชัดเจน ตามกระบวนการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงเปรียบเสมือนเป็นผู้ใช้และผู้ชมคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ในการทำงานไม่ต่างจากผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตรายอื่นๆ ทัวไปที่สนใจการเมืองและติดตามเนื้อหา การถกสนทนาหลังข่าว การแสดงความคิดเห็น การปราศรัยทางการเมืองและการรวมกลุ่มชุมนุมการเมืองบนโลกออนไลน์ หรือสังคมเครือข่ายข้ามชาติ (Transnational Social Media Platform) อันเป็นวัฒนธรรมการเมืองออนไลน์ร่วมสมัยที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

ข้อค้นพบจากการศึกษา

งานวิจัยนี้มีจุดสนใจอยู่บนแพลตฟอร์มการสื่อสารสังคมออนไลน์หลักที่มีผู้ชมผู้ติดตามจำนวนมาก ประกอบด้วย ห้องสนทนา “ราชดำเนิน” ในพันทิป.คอม หรือพันทิปซึ่งเป็นเว็บไซต์ไทยที่ให้บริการเว็บบอร์ดและมีห้องสนทนาที่ได้รับความนิยมหลายห้อง และช่องทางออนไลน์อื่นๆ ที่เป็นพื้นที่ในการแสดงออกทางการเมือง ได้แก่ เฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) รวมทั้งแพลตฟอร์มรอง คือ ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram) และไลน์ (Line) ผู้วิจัยขอเสนอข้อค้นพบเพื่อสะท้อนถึงพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ช่วง พ.ศ. 2557-2560 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ห้องสนทนาราชดำเนิน: ผลผลิตของยุคประชาธิปไตยเต็มใบ

ห้องสนทนาราชดำเนินเป็นห้องสนทนาประเด็นทางการเมืองในเว็บไซต์ไทยพับลิก.คอม ซึ่งเป็นเว็บบอร์ดของไทยที่มีชื่อเสียงมานานบนพื้นที่อินเทอร์เน็ต ซึ่งนับเป็นชุมชนออนไลน์ร่วมสมัยของไทยที่มีการรวมกลุ่มผู้ใช้และการสนทนาอย่างต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ช่วงปลาย พ.ศ. 2539 ในสมัยของรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ท่ามกลางกระแสการปฏิรูปการเมือง พันทิพตอทคอมให้บริการสมาชิกโดยการสมัครและยืนยันตัวตนจากฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร ผู้สมัครต้องส่งหลักฐานสำเนาบัตรประชาชนยืนยันตัวตน ทำให้สามารถการระบุตัวและติดตามผู้ใช้ได้โดยง่าย รวมถึงมีระบบการจัดการควบคุมเนื้อหาอย่างเข้มข้นและค่อนข้างมีประสิทธิภาพ

นับตั้งแต่เริ่มต้นมาจนถึงปัจจุบันรูปแบบแพลตฟอร์มของพันทิพยังคงมีลักษณะเป็นกระดานข่าวพูดคุยดังที่เคยเป็นมาแต่ต้นโดยแบ่งเป็นห้องสนทนาต่าง ๆ การสนทนานบนกระดานข่าวพันทิพจึงต้องการทักษะทางภาษาและสายตาของคนรักการอ่านเขียนเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างไปจากสื่อสังคมออนไลน์ยุคใหม่อย่างเฟซบุ๊กหรือยูทูบที่เรียงรายการตามผู้ใช้หรือผู้เผยแพร่

2) เฟซบุ๊ก (Facebook)

เฟซบุ๊กเป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่ก่อตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) โดยนายมาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก (Mark Zuckerberg) และกลุ่มเพื่อนสนิทเพื่อใช้เป็นสื่อในการติดต่อสื่อสารในหมู่เพื่อนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วจึงขยายวงผู้ใช้อย่างกว้างขวาง ปัจจุบันเฟซบุ๊กกลายเป็นสื่อสังคมออนไลน์อันดับหนึ่งของโลก โดยมีผู้ใช้งานทุกวัน (Daily Users) กว่า 1.45 พันล้านบัญชีผู้ใช้และรวมจำนวนกว่า 2.2 พันล้านบัญชีผู้ใช้ทุกเดือนจากทั่วโลก

เฟซบุ๊กไม่ได้เป็นกระดานข่าวโดยตัวเอง แต่มีลักษณะเป็นเพจของผู้ใช้งานที่ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาด้วยข้อมูลส่วนตัวของตนขึ้น โดย “อัลกอริทึม” (Algorithm) หรือชุดคำสั่งของระบบจะป้อนเนื้อหาที่เรามีแนวโน้มสนใจเข้าสู่หน้าเพจหลักของผู้ใช้งานแต่ละคน การใส่ข้อมูลส่วนตัวและเพิ่มเพื่อนเพียงไม่กี่คนแรกจะทำให้ระบบเรียนรู้พื้นฐานและรสนิยมบางประการของผู้ใช้ได้จากข้อมูลผู้ใช้อื่น ๆ ที่ระบบมีอยู่ ซึ่งเชื่อมโยงความเกี่ยวข้องได้ตั้งแต่ข้อมูลภูมิลำเนาหรือสถาบันการศึกษาที่ป้อนเข้าไป การกดคลิกชื่นชอบหรือปิดการแสดงเนื้อหาบางประเภทจะถูกบันทึกและจัดลำดับ

เนื้อหาในแนวเดียวกันให้ตกไป หลังจากทีระบบเรียนรู้สิ่งที่ผู้ใช้สนใจและชื่นชอบในการเข้าชมเนื้อหา ที่ถูกสร้างมาจากผู้ใช้งานรายอื่นในเครือข่าย ความสามารถในการแนะนำเนื้อหาหรือเพื่อนที่เราอาจจะอยากเพิ่มเข้ามาล้วนมาจากข้อมูลพื้นฐานที่มีอยู่และชุดคำสั่งที่ประมวลผลเพื่อคาดเดาผู้ใช้งานอย่างเป็นระบบและชาญฉลาด อันเป็นวิวัฒนาการของระบบสถาปัตยกรรมเว็บไซต์ตั้งแต่ในเวอร์ชัน 3.0 เนื้อหาที่ถูกป้อน (Feed) ผ่านหน้า Home ของเฟซบุ๊กแต่ละคนจึงเป็นเนื้อหาที่ถูกกลั่นกรองจากเครือข่ายและรสนิยมส่วนตัวของผู้ใช้และระบบของเฟซบุ๊กที่จะแนะนำเนื้อหา รวมถึงการส่งข้อความโฆษณาเข้ามาให้เห็น

ปัจจุบันเฟซบุ๊กได้ถูกนำมาใช้งานจนเป็นสื่อสังคมออนไลน์หลักมีผู้ใช้งานจำนวนมากกว่ากระดานข่าวอย่างพันทิพหลายเท่าตัว โดยส่วนหนึ่งคือกลุ่มผู้ใช้ชนชั้นกลางที่มีการศึกษาในเขตเมืองที่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ และกำลังขยายตัวเพิ่มขึ้นตามปริมาณผู้ที่สามารถเข้าถึงโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ด้วยศักยภาพในการสื่อสารนอกแบบตัวหนังสือ (Non-Text) ที่เอื้อให้มีการสื่อสารด้วยภาพเป็นจำนวนมาก แม้การใช้งานเฟซบุ๊กส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่สายเครือข่ายที่ผูกพันผ่านเฟซบุ๊กทำให้เครือข่ายเฟซบุ๊กเป็นเป้าหมายในการทำตลาดช่วงชิงผู้บริโภคในทางธุรกิจ และช่วงชิงมวลชนกลุ่มหนึ่งในทางสังคมและการเมือง ผู้นำความคิด เน็ตไอดอลจำนวนมากแฉงเกิดจากการโพสต์เรื่องราวบนเฟซบุ๊กและมีการแชร์ (Share) ส่งต่อเป็นจำนวนมาก เช่น “เจ๊ียบ เลียบด่วน” “พีคนดี” และเพจที่ไม่ใช่บุคคลอีกจำนวนหนึ่ง รวมถึงนักการเมืองและผู้นำทางสังคมอีกหลายคนก็ใช้เฟซบุ๊กเป็นช่องทางหลักในการสื่อสารความคิดและความเห็นทางการเมืองของตนเอง

ในช่วงเริ่มรอบเวลาของงานวิจัยชิ้นนี้ เฟซบุ๊กถูกใช้ เป็นสื่อสังคมหลักของการเดินขบวนเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาลของนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตรอย่างเข้มข้นก่อนที่บรรยากาศทางการเมืองจะเดินไปสู่ห้วงของการเรียกร้องหาเพื่อทางออกของมวลชน และตามมาด้วยการรัฐประหาร กระแสสังคมที่โหมกระพือบนเฟซบุ๊กส่งผลให้ชนชั้นกลางในเขตเมืองหลวออกมาเดินขบวนประท้วงเป็นจำนวนมากหลายแสนหรืออาจจะถึงกว่าล้านคน สิ่งที่สะท้อนให้เห็นในพลังของสื่อสังคมออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเช่นนี้คืออัตราความเร็วในการส่งสารวนเวียนถึงผู้ใช้ธรรมดาที่อาจไม่ได้มีความสนใจและเข้าใจทางการเมืองอยู่เป็นหลักแต่เดิม แต่การรับรู้ข่าวสารที่ถูกเชื่อมโยงมาจากเครือข่ายสังคมโดยรอบทำให้เกิดความเข้าใจในปัญหาสังคมที่กำลังเกิดขึ้นใน

ขณะนั้น และเกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มก่อนจากผู้มีความคิดความเห็นทางการเมืองในทิศทางเดียวกัน เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายสังคมการเมืองเดียวกัน และที่สำคัญคือนำไปสู่กระบวนการจัดตั้งรวมตัวในสังคมจริง และเคลื่อนจากกระแสนอนไลน์ไปสู่การกดดันทางการเมืองจนมีผลกระทบสันคลอนอำนาจได้ (Kozinets, 1997)

ทั้งนี้ ข้อความทางการเมืองที่มีการโพสต์ผ่านบนหน้าเฟซบุ๊กที่ได้รับความนิยมสูงมักเป็นเพจของบุคคลทางการเมือง อย่างเช่นเพจของนายสุเทพ เทือกสุบรรณ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายทักษิณ ชินวัตร และนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร จึงอาจกล่าวได้ว่านักการเมืองไทยหลายคนมีการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อสื่อสารโดยตรงกับกลุ่มผู้สนับสนุนตนเองอย่างเป็นผล อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดการรัฐประหารโดยกลุ่มทหารและติดตามมาด้วยการควบคุมทั้งออนไลน์และออฟไลน์อย่างเข้มข้นในเวลาต่อมา เพจของบุคคลทางการเมืองเหล่านี้ก็เงียบลงหรือแทบไม่มีความเคลื่อนไหว โดยสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น เพจของ “ทักษิณ ชินวัตร” ที่ไม่ค่อยมีการเคลื่อนไหวมากนักนับตั้งแต่ออกจากประเทศ และเพจของ “ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร” ที่ไม่มีความเคลื่อนไหวใดเลย หลังจากหนีออกนอกประเทศก่อนวันอ่านคำพิพากษาคดีเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2560

นอกจากเฟซบุ๊กของบุคคลทางการเมืองแล้ว ยังพบว่าเพจทางการเมืองจำนวนมากได้เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการเมืองและการเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง โดยในภาพรวมของเนื้อหาพบว่าฝ่ายสนับสนุนประชาธิปไตยมักแสดงเนื้อหาที่ครอบคลุมคุณค่าทั้ง “เสรีภาพ” และ “ความเท่าเทียม” ในขณะที่ฝ่ายต่อต้านการทุจริตก็จะเน้นประเด็นทางศีลธรรม “คุณธรรม” “ความจงรักภักดี” และ “ความสงบเรียบร้อย” ของบ้านเมืองเป็นประเด็นนำในการสนทนาและการจัดกิจกรรม ในขณะที่เพจที่ได้รับความนิยมจากฝ่ายสนับสนุนทั้งสองขั้วความคิดขัดแย้งและมวลชน สื่อสื่อมักมีการแบ่งขั้วกันอย่างชัดเจน โดยพบว่าฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ มีเพจ “นายกเป็นคนตลก” ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ผลงานและภาพลักษณ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการหรือเคร่งเครียดมากนักในช่วงแรก สลับกันเนื้อหาสาระหลากหลาย จึงเป็นเพจที่มีผู้สนับสนุนนายกรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ติดตามอยู่มากที่สุดถึง 1.2 ล้านคน เนื้อหาบางส่วนเป็นการตั้งคำถามและข้อวิพากษ์ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพของผู้นำ รวมทั้งมีการนำเสนอเรื่องราวของฝ่ายที่มีความคิดเห็นทางการเมืองตรงข้ามกันสลับไปด้วย

การพูดคุยในพื้นที่สังคมออนไลน์มักไม่ตรงไปตรงมาและอยู่ในความสนใจนักในประเด็นการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการถกเถียงหรือสื่อถึงคุณค่าเชิงนามธรรม อย่างเช่น การค้นหาด้วยคำค้น “เสรีภาพ” ในเฟซบุ๊กจะแสดงผลเพลงสนทนาเผยแพร่เคลื่อนไหวเรื่องการเมืองโดยตรงไม่กี่เพลง อย่างเช่น เพลง “กูก็อกร้องหาเสรีภาพ Sound of Silence Thailand” ซึ่งเริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวตั้งแต่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ในประเด็นเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองที่กำลังถูกควบคุมในช่วงนั้นมา โดยเฉพาะ โดยมีการณรงค์ให้ผู้ชมถ่ายรูปตนพร้อมถือกระดาษเปล่าปิดหน้าบางส่วน แต่ก็ได้รับการตอบกลับเกือบสองร้อยรูปจากผู้ติดตามกว่าพันคนและเจียบหายไป ไม่มี ความเคลื่อนไหวต่อเนื่องในเวลาไม่นานจากนั้น เพลงการเมืองที่อยู่มายาวนานและมีผู้ติดตามมีปฏิสัมพันธ์มากกว่าอย่าง เพลง “เสรีภาพ - Freedom” ที่มีผู้ติดตามกว่าสี่หมื่นคน นับเป็นอีกเพลงการเมืองที่เจ็ดชูประเด็นเรื่อง “เสรีภาพ” แต่ก็ยังอยู่ในกรอบของการเลือกและไม่รับ หรืออยู่ในฝ่ายต่อต้านรัฐบาลและการกระทำของกลุ่ม กปปส. และเปิดตัวสนับสนุนเจ็ดชูอดีตผู้นำที่ถูกปฏิวัติออกไปอย่างชัดเจนในการแสดงความคิดเห็นของเพลง ในความหมายของเสรีภาพของการแสดงออกเปิดให้เห็นเพลงที่ถูกจุดกระแสก่อตั้งมาตั้งแต่การเริ่มควบคุมทางอินเทอร์เน็ตอย่าง “พลเมืองต่อต้าน Single Gateway เพื่อเสรีภาพและความยุติธรรม” และผันตัวมาเป็นเพลงการเมืองระดับเล็ก แต่ก็มีผู้ติดตามกว่าสองแสนคน ซึ่งเข้าใจได้ว่ามาจากผู้ติดตามตั้งแต่มีกระแสการต่อต้านระบบ จึงเกิดเวทย์ที่ได้รับความสนใจในช่วงหนึ่งของสังคมไทย จึงกล่าวได้ว่ากระแสสังคมเป็นปัจจัยหนุนให้เกิดเพลงเหล่านี้ และพัฒนาจนได้รับความนิยมจากความสนใจของสาธารณะอย่างต่อเนื่องเอง เมื่อกระแสสังคมไหลบ่าไปสู่ประเด็นอื่น ๆ เรื่องการเมืองก็อาจตกไปเป็นประเด็นรองในความสนใจของผู้คนได้ไม่ยาก ด้วยความสะดวกในการข้ามจากเนื้อหาหนึ่งไปสู่อีกเนื้อหาหนึ่งในโลกของอินเทอร์เน็ต

เมื่อพิจารณาเพลงการเมืองที่มีผู้ติดตามจำนวนมากที่ไม่ได้นำเสนอประเด็นทางเสรีภาพหรือความเสมอภาคโดยตรง ส่วนหนึ่งก็เป็นเพลงของรัฐบาลหรือสนับสนุนรัฐบาลของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ทั้งเพลง “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา” ซึ่งมีผู้ดูแลคอยนำเสนอผลงานสำคัญให้เป็นระยะก็ได้มีผู้ติดตามเกือบห้าแสนคน และมีผู้ร่วมมีปฏิสัมพันธ์กดแสดงความชอบและให้ความเห็นอยู่ในหลักพันคนก็เป็นพื้นที่การเมืองออนไลน์สำคัญของฝั่งสนับสนุนได้ แต่ด้วยความถนัดในการนำเสนอข้อมูลอัปเดต และเนื้อหาส่วนมากที่เป็นลักษณะทางการจึงไม่อาจจะดูคึกคักได้เหมือนเช่นเพลงนาราสาระ

และเสียดสีการเมือง เพจ “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย” ของทางการที่ตั้งขึ้นมาหรือเพจ “ลุงตู่ FC” ที่นำเสนอข่าวสารที่เป็นทางการมากก็มีลักษณะไม่ต่างกันมากนักกับเพจ “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา” ด้วยเนื้อหาการนำเสนอผลงานที่เป็นทางการในลักษณะเดียวกันทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ได้เบาบาง แม้ว่าผู้ติดตามเกือบสี่แสนคนในเพจ “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย” และเกือบเจ็ดหมื่นรายในกรณีของเพจ “ลุงตู่ FC” แต่การกดชอบมักไม่เกินหลักพัน “Like” และการให้ความเห็นสนทนาต่อท้ายไม่เกินสิบความคิดเห็น

3) ยูทูบ (YouTube)

ยูทูบเป็นเว็บไซต์รวบรวมวิดีโอที่ถูกแบ่งปันจากผู้ใช้ที่เปิดตัวในปี ค.ศ. 2005 ในช่วงไล่เลี่ยกันกับการเปิดตัวเฟซบุ๊ก แม้จะถูกบริษัท Google ซื้อไปตั้งแต่ปี ค.ศ. 2006 แต่ยังคงคุณลักษณะดั้งเดิมของการใช้งานอยู่เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบริการหลักคือการรองรับการแบ่งปันข้อมูลไฟล์วิดีโอ นอกจากผู้ใช้ที่เป็นบุคคลทั่วไปแล้ว ยูทูบยังเป็นช่องทางทางธุรกิจสำหรับประชาสัมพันธ์สินค้าอีกหลายประเภท รวมถึงการส่งภาพสัญญาณสด (Live Streaming) และได้รับความนิยมอย่างมากเนื่องจากมีศักยภาพและความเร็วสูงในการส่งถ่ายข้อมูลจากผู้ใช้สู่ระบบจัดเก็บ โดยมีหลายคลิปวิดีโอที่ได้รับความนิยมสูงมากและถูกรับชมจำนวนมากในช่วงอันรวดเร็ว

กล่าวได้ว่าสื่อสังคมออนไลน์อันดับรองอย่างเว็บไซต์สื่อวิดีโออย่าง YouTube มีความน่าสนใจสำหรับเนื้อหาทางการเมืองไทยไม่แพ้กับผู้นำตลาดสื่อสังคมออนไลน์อันดับหนึ่งอย่างเฟซบุ๊ก โดยนอกจากช่องที่นำเสนอเนื้อหาสนับสนุนรัฐบาล คอยช่วยกระจายข่าว ยังมีอีกหลายช่องยูทูบที่เผยแพร่เนื้อหาวิจารณ์อำนาจหลายส่วนในสังคมไทยอย่างรุนแรง และมีจำนวนผู้ชมจำนวนมากเช่นกัน ความน่าสนใจคือการใช้ยูทูบเป็นช่องกระจายเสียงเสมือนเป็นสถานีวิทยุ โดยผู้จัดรายการเป็นบุคคลทางการเมืองไทยที่อยู่ต่างประเทศ อย่างเช่น “จอม เพชรประดับ” ที่มีผู้ฟังอยู่เป็นจำนวนหลักหมื่นภายในเวลาการเผยแพร่เพียงไม่นานและต่อเนื่องได้ถึงจำนวนหลายแสนคน นอกจากนี้คลิปเนื้อหาเดียวกันยังถูกผลิตซ้ำและกระจายออกไปได้บนหลายช่องยูทูบที่เป็นเครือข่ายเดียวกัน แม้จะมีการเปิดให้รายงานเนื้อหาที่ผิดกฎหมายของยูทูบจากผู้ใช้และหน่วยงานราชการของไทย หลังจากทางการไทยดำเนินการแจ้งปิดการเข้าถึงช่องหลัก แต่ผู้ถ่ายทอดยังอาจนำสำเนาคลิปวิดีโอไปเผยแพร่ในช่องที่สร้างใหม่ได้ไม่ยากนัก แม้การเผยแพร่เนื้อหาจะมีความหมิ่นเหม่ก็ตาม แต่การสื่อสาร

ผ่านยูทูปในทางการเมืองมียังคงมีน้ำหนักเชิงปริมาณอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนั้น แนวโน้มความรุนแรงและความหมั่นหม่อมของเนื้อหาที่ยังทำให้ช่องการเมืองไทยในยูทูปมีบทบาทเป็นช่องทางการแสดงออกของฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลทหาร และรวมตัวเป็นชุมชนผู้ติดตามที่น่าสนใจ นับเป็นความเคลื่อนไหวที่มีสีสันในกลุ่มผู้สนใจเฉพาะท่ามกลางความเจียบสงบของการแสดงออกผ่านช่องทางอื่น ๆ อันเนื่องมาจากการควบคุมการแสดงออกทางการเมืองในห้วงเวลาของการวิจัย

ในประเทศไทยแม้จะมีการใช้งานยูทูปมานานในหมู่นักใช้ชาวไทย แต่เนื้อหาทางการเมืองที่ถูกผลิตป้อนผ่านช่องทางยูทูปนั้น หากไม่เป็นการผลิตโดยฝ่ายรัฐ ก็มักเป็นข่าวในกระแสและเนื้อหาบันทึกจากปรากฏการณ์ในพื้นที่จริง เช่น กรณีการปราศรัยของฝ่าย นปช. (แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ) ฝ่าย กปปส. (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) ตั้งแต่ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2557 หรือกิจกรรมการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลทหาร และคลิปประวัติศาสตร์ในการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐในเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2560 แล้วนำไปติดต่อเผยแพร่ในแหล่งสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งมียูทูปเป็นแพลตฟอร์มหลักด้วยความพร้อมของระบบที่สามารถรองรับข้อมูลขนาดใหญ่ของภาพและเสียงในคราวเดียวกัน ความสามารถจากพลังการอธิบายด้วยภาพเคลื่อนไหวและเสียงที่ไม่ต้องผ่านการอ่านทำให้ยูทูปสามารถเข้าถึงผู้ใช้ผู้รับชมจำนวนมาก และผู้ใช้งานก็พร้อมจะวนเวียนรับชมเนื้อหาครั้งแล้วครั้งเล่า ยูทูปจึงเป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่ไม่ต้องการความสามารถในการอ่านเขียนเพื่อเข้าใจเรื่องราวที่น่าเสนอ จนเวลาต่อมาเฟซบุ๊กต้องหันมาพัฒนาขีดความสามารถในการรองรับสื่อวิดีโอและได้เปิดให้บริการได้ในปี พ.ศ. 2560

ช่องยูทูปที่เผยแพร่เนื้อหาทางการเมืองเป็นหลักมาอย่างยาวนานก่อนการรัฐประหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 คือ รายการ “เจาะข่าวตื่น” (เจาะข่าวตื่น ดูถูกสติปัญญา) โดยมี วิญญู วงศ์สุรวัฒน์ หรือ จอห์น วิญญู เป็นพิธีกรและผู้ผลิตรายการ ซึ่งนิตยสารระดับโลกอย่างไทม์ (Time) ยกย่องวิญญูว่าเป็น “ผู้นำคนรุ่นต่อไป” (Next Generation Leaders) ของปี ค.ศ. 2014 (พ.ศ. 2557) ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อผู้ชมสะท้อนผ่านความนิยมของผู้รับชมจำนวนมากเกินแสนครั้งในหลายหัวข้อย่อมน ด้วยลีลาตลกขบขันและการนำเสนอที่เข้าใจง่ายต่อผู้ฟังในช่วงวัยเดียวกัน ดังเช่นเดียวกันกับต้นแบบ

รายการจากสังคมนิยมอเมริกันที่ประสบความสำเร็จ อย่าง “The Daily Show with Jon Stewart” และ “The Colbert Report”

4) แพลตฟอร์มรื่อง ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram) ทวิตเตอร์เป็นแพลตฟอร์มหรือช่องทางสื่อสารออนไลน์หนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเมืองไทยในฐานะที่นักการเมืองไทยรุ่นใหม่เคยใช้ ทั้งอดีตนายกทักษิณ ชินวัตร (@Thaksinlive) และอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (@PM_Abhisit) หรือ อดีตผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร อภิรักษ์ โกษะโยธิน (@apirak_bangkok) ซึ่ง @Thaksinlive เป็นทวิตเตอร์ที่มีจำนวนผู้ติดตามมากเป็นอันดับหนึ่งของไทยเป็นจำนวนประมาณสองหมื่นห้าพันคนในปี พ.ศ. 2552 มากกว่าเหล่าดาราและนักข่าวกว่าสองถึงสามเท่า ซึ่งในขณะนั้นก็อยู่ในกระแสเดียวกันกับการใช้สื่อทวิตเตอร์ของนายบารัค โอบามา นักการเมืองชาวอเมริกัน ที่ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารสังคมสมัยใหม่เพื่อแสดงตัวตนและเพื่อเข้าถึงผู้เลือกตั้งโดยตรง จากที่เดิมนักการเมืองต้องพึ่งพากองทัพนักข่าวหลายสำนักช่วยกระจายผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ แต่การสื่อสารผ่านทวิตเตอร์ก็มีความจำกัดของรูปแบบที่เป็นตัวอักษรและตัวย่อ และเคยจำกัดจำนวนสูงสุดไม่เกิน 140 ตัวอักษร ต่อมาเพิ่มเป็น 280 ตัวอักษรในปี 2560

นอกจากทวิตเตอร์แล้ว การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์อย่างอินสตาแกรมก็ได้เติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าจำนวนผู้ใช้ชาวไทยจำนวนมากนิยมส่งผ่านรูปภาพและคลิปวิดีโอสั้นผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ในอินสตาแกรม ซึ่งที่นิยมของผู้ชื่นชอบการถ่ายเพราะความสามารถในการป้องกันการคัดลอกรูปถ่ายไปใช้โดยไม่ระบุเครดิตที่มาของเจ้าของภาพ การสื่อสารผ่านอินสตาแกรมจึงเป็นคล้ายการแสดงสมุดเก็บรูปถ่ายและวิดีโอของผู้ใช้ ถึงอย่างนั้นการโพสต์เนื้อหาที่เป็นไปภายในกรอบภาพกราฟิกเหมือนเป็นรูปถ่ายรูปหนึ่ง ความเป็นสังคมออนไลน์และชุมชนในพื้นที่อินสตาแกรมอาจจะเกิดขึ้นได้ในช่องให้ความเห็นต่อท้ายแต่ละภาพที่ถูกโพสต์ และการติด “แฮชแท็ก” (Hashtag) หรือคำสำคัญ (Keyword) เพื่อแสดงความเป็นกลุ่มก้อนและเสียงสนับสนุนเจตนาที่สื่อผ่านคำสำคัญ ถึงภาพจะมีพลังในการอธิบายและสื่อความจริง แต่การสร้างผลการเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ระดับรองของสังคมอาจไม่ใช่หนทางที่ปฏิบัติการทางการเมืองจะสนใจให้ความสำคัญ แพลตฟอร์มหลักที่มีผู้ใช้เป็นจำนวนมากต่างหากที่มักจะเป็นเป้าหมาย

ในการช่วงชิงมวลชนและความสนใจ เพื่อสนับสนุนความสำเร็จในปฏิบัติการต่อพื้นที่
สังคมจริง

5) แพลตฟอร์มสื่อสารจากผู้ใช้สู่ผู้ใช้ (Messenger) : ไลน์ (Line)

สื่อสังคมออนไลน์ที่สร้างจากแพลตฟอร์มโปรแกรมสนทนาและพัฒนารูปแบบ
ให้ถูกกับจริตผู้ใช้ชาวเอเชียอย่างโปรแกรม ไลน์ (Line) ของบริษัท Naver ผู้พัฒนา
เครื่องมือค้นหาบนอินเทอร์เน็ตของเกาหลีได้เข้ามามีบทบาทในการสื่อสารเป็นอย่างมาก
ในห้วงเวลาแห่งการวิจัยนี้ ด้วยผู้ใช้งานกว่าร้อยละ 68 ของประชากรไทยที่ใช้
อินเทอร์เน็ต เนื่องด้วยคุณสมบัติที่แทนกันได้กับโปรแกรมการสนทนาหรือการ “แชท”
(Chat) ของเฟซบุ๊ก (Facebook Messenger) ที่มีความสะดวกและปลอดภัย เช่น
การซ่อนเข้ารหัสข้อมูลการสนทนาและลบตัวเองโดยอัตโนมัติ อีกทั้งยังมีลูกเล่นสีสัน
อย่าง “ธีม” (Theme) และ “สติ๊กเกอร์ไลน์” ที่ใช้ส่งแทนการพิมพ์สนทนาอย่าง
แพร่หลาย รวมถึงเทคโนโลยีการพิมพ์ผ่านเสียงพูดสั่งการ (Dictation) และรูปแบบ
การสื่อสารที่ก้าวข้ามข้อจำกัดจากการพิมพ์ถ้อยคำมาสู่การสื่อสารแบบเห็นหน้าตาผ่าน
“วิดีโอคอล” (Video Call) ทำให้การสื่อสารบนแพลตฟอร์มการสื่อสารออนไลน์เช่นนี้
ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยความรู้ทางอักษรและความชำนาญทางเทคนิคของผู้ใช้งานอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความเป็นสื่อสังคมออนไลน์ของ “ไลน์” เติบโตไปพร้อมกับการ
การความสำคัญในการเป็นพื้นที่ธุรกิจ ความแพร่หลายของโปรแกรมไลน์สู่ผู้ใช้งาน
มาก และยังเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ที่หลายธุรกิจได้เริ่มจัดทำ
ชุดสติ๊กเกอร์ไลน์ ให้ผู้ใช้ดาวน์โหลดมาใช้สื่อสารได้ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในเวลาจำกัด
ในปี พ.ศ. 2557 อันเป็นปีแรก ๆ ของรัฐบาล คสช. ก็มีการริเริ่มปลูกฝัง “ค่านิยมหลัก
ของคนไทย 12 ประการ” โดยทีมงานของรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายสังคมอธิบายว่า
“เป็นค่านิยมที่นายกรัฐมนตรี พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มอบให้กับคนไทย โดยเป็น
การนำค่านิยมที่ดีที่คนไทยล้วนชื่นชมมาช้านาน รวมทั้งพระราชดำริสอนใจที่สำคัญ
มารวบรวมและเรียบเรียงให้ง่าย เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นกิจวัตร เป็นการสร้างมาตรฐาน
ที่ดีในสังคมไทย” พร้อมทั้งได้ออกแบบและเผยแพร่สติ๊กเกอร์ อย่างไรก็ตาม กระแส
การปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวได้จางหายไป หลังจากกระแสนโยบายเศรษฐกิจ
ไทยแลนด์ 4.0 เริ่มถูกขยายความในช่วงต่อมาในปีพ.ศ. 2559

สรุปและอภิปรายผล

จากการสังเกตเฝ้าสังเกตพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ในช่วง พ.ศ. 2557-2560 สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังนี้

ห้องสนทนาราชดำเนิน ซึ่งเป็นชุมชนออนไลน์ร่วมสมัยของไทยที่มีการรวมกลุ่มผู้ใช้และการสนทนาอย่างต่อเนื่องมาอย่างยาวนานนั้น ในช่วง พ.ศ. 2557-2560 แม้เนื้อหาส่วนใหญ่ที่สมาชิกของห้องสนทนาให้ความสนใจจะยังคงเป็นประเด็นทางการเมือง แต่บรรยากาศการสนทาก็ไม่ได้เป็นไปอย่างคึกคักดังเช่นในอดีต เพราะพันทิพไม่ได้เป็นสื่อสังคมออนไลน์หลักของยุคสมัยเหมือนดังเช่นสื่อสังคมระดับโลกอย่างเฟซบุ๊กกำลังเป็นอยู่ในขณะนี้

จากการสำรวจเนื้อหาและการนำเสนอข้อมูลบนเฟซบุ๊กของการเมืองไทย นับว่าแพลตฟอร์มของเฟซบุ๊กเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการบ่มเพาะกลุ่มความคิดเห็นชุมชนทางการเมือง และเป็นช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองบนสื่อออนไลน์ที่มีศักยภาพสามารถรองรับกระแสความสนใจทางสังคมและการเมืองของผู้คนในสังคมไทยอย่างมาก ความกว้างขวางของทั้งจำนวนผู้ใช้และความหลากหลายของเนื้อหาที่ครอบคลุมในหลายประเด็นนานาสาธะ ทำให้เฟซบุ๊กเต็มไปด้วยเนื้อหาที่ยากจะคาดเดา รวมทั้งเรื่องราวที่มีความอ่อนไหวต่อศีลธรรมและอารมณ์ของผู้คน หรือที่เรียกกันว่า “ดราม่า” เนื้อหาเหล่านี้บนพื้นที่แพลตฟอร์มเฟซบุ๊กยังนำหน้าเนื้อหาของโลกจริง และสำนักข่าวต่าง ๆ รวมถึงสถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ มักนำประเด็นบนเฟซบุ๊กมานำเสนออยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้เฟซบุ๊กกลายเป็นโลกคู่ขนานที่สำคัญของโลกและสังคมจริง ซึ่งพัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการสื่อทางการเมืองและเรื่องต่างๆในสังคมด้วยช่องทางสื่อสารรูปแบบเก่า ๆ ไม่สามารถรองรับความต้องการการสื่อสารข้อมูลที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันทั้งในสังคมไทยและสังคมโลก ดังที่ พิชิต วิจิตรบุญยรักษ์ (2554) ได้ระบุว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นหนึ่งในทางเลือกของการสื่อสารข้อมูลในรูปแบบที่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องที่มีรูปแบบการสื่อสารข้อมูลที่หลากหลาย เหมาะสมสำหรับผู้คนในโลกปัจจุบันและโลกอนาคต เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Network) จึงถูกนำมาใช้เพื่อดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีตัวบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันเป็นเครือข่ายเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกัน แลกเปลี่ยนแบ่งปัน ข้อมูลข่าวสาร และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของตน

แต่ในประเด็นของผู้ใช้หรือผู้ที่สามารถเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ หรือการสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ กล่าวได้ว่าในห้วงเวลาที่เป็ความสนใจของงานชิ้นนี้ พ.ศ. 2557-2560 หรือ ค.ศ. 2014-2017 บรรยากาศของการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์มีความแตกต่างจากที่ Lewis (2006) ได้ระบุว่าเนื้อหาทางการเมืองบนเว็บไซต์สนุกดอทคอม (Sanook.com) และพันทิพ (Pantip.com) ยังมีคนเข้าถึงน้อยมาก ผู้คนยังไม่พึ่งพาข่าวจากพื้นที่สื่อออนไลน์ และผู้ใช้อยู่ตามอินเทอร์เน็ตคาเฟ่ในเขตเมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยว ส่วนร้านเกมออนไลน์มักเต็มไปด้วยเยาวชนวัยรุ่น แต่ปัจจุบันนี้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ได้ง่ายและพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากสื่อสังคมออนไลน์เป็นหลักจนสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสารต่าง ๆ ได้ทยอยปิดตัวลงหลายฉบับ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ไม่แตกต่างจากงานศึกษาของ Lewis (2006) คือ บรรยากาศและความพยายามในการควบคุมสื่อของรัฐไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในช่วงการศึกษาครั้งนี้ของผู้วิจัย ซึ่งพบว่าความพยายามในการครอบงำและควบคุมของรัฐได้พุ่งเป้าหมายไปที่เฟซบุ๊กเป็นหลัก โดยมีการใช้กฎหมายเพื่อควบคุมเนื้อหา อันทำให้การแบ่งปันส่งต่อทางเฟซบุ๊กกลายเป็นความผิดและสามารถถูกดำเนินคดีความได้ทั้งสิ้น ส่งผลให้การแสดงความคิดเห็นและเนื้อหาทางการเมืองอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาบนพื้นที่เฟซบุ๊กของผู้ใช้งานในประเทศไทยเป็นไปได้น้อยลง จนนำไปสู่การเติบโตของโปรแกรมสนทนา (Instant Messenger) แบบกลุ่มปิด (Private Group) รวมถึงการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้งานเพื่อซ่อนการเข้าถึงจากสาธารณะ (Privacy Setting) รวมทั้งการปิดบังอัตลักษณ์ของตนเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกสอดส่องและการถูกตรวจสอบ

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากข้อค้นพบของการวิจัยและปรากฏการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าการปิดกั้นและควบคุมเนื้อหาทางแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์อาจจะเป็นสิ่งที่ดำเนินการได้ยากมากขึ้น ดังนั้นภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรต้องสร้างความตระหนักรู้ ความเข้าใจ และวัฒนธรรมแห่งความรับผิดชอบร่วมกันให้เกิดขึ้นกับพลเมืองเพื่อให้สามารถเป็นผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ โดยสามารถเลือกรับวิเคราะห์ ตลอดจนมีวิจารณญาณในการส่งต่อเนื้อหา ข้อมูลข่าวสารที่หลั่งไหลมาทางแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้จะเป็นความท้าทายอย่างยิ่งทั้งในปัจจุบันและอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- “นายกเป็นคนตลก” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 22, 2561, จาก
<https://www.facebook.com/nayoktalok/>
- พิชิต วิจิตรบุญยรักษ์. (2554). สื่อแห่งอนาคต: สื่อสังคมออนไลน์.
วารสารนักบริหาร, 31(4), หน้า 99-103.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2560).
การสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน
พ.ศ. ๒๕๖๐. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 1, 2561, จาก
http://www.nso.go.th/sites/2014/ด้านICT/เทคโนโลยีครัวเรือน/2560/FullReportICT_60.pdf
- Castells, M. (2000). *The rise of the network society: The information Age: Economy, society and culture, Vol.1* (2nd ed.). Oxford, UK: Blackwell.
- Hine, C. (2000). *Virtual ethnography*. London, UK :Sage.
- Kozinets, R. V., (1997). I want to believe: A Netnography of the X-Philes 'subculture of consumption. *Advances in Consumer Research*, 24, pp .470-475.
- Lewis, G. (2006). *Virtual Thailand: the media and cultural politics in Thailand, Malaysia and Singapore*. New York, NY: Routledge.
- Miller, D. and Don Slater, D. (2000). *The internet :An ethnographic Approach* .Oxford, UK: Berg.